

3564

3565

3566

3567

3568

3569

Судя по запискам

3(47.925)

2-24

2 012

Երկրպահ Սեֆարեյ

ՊՕԼՕԺԵՆԻԷԻ ԾԱԳՈՒՄԸ

և

ՍԻՆՈՂԻ ԲԱՑՈՒՄԸ

1836—37

ԲԱՐՈՒ
Տպարան „ԱՐՕՐ“.
1896.

ՊՕԼՕԺԵՆԻԿԻ ԾԱԳՈՒՄԸ

Ե Լ

ՍԻՆՈԴԻ ԲԱՑՈՒՄԸ

1836—37

(Քաղուածք Աղ. Երիցեանի «Սմենայն Հայոց Կաթողիկոսութիւնը և Կովկասի Հայք» աշխատութիւնից):

Дозволено цензурою, 28 Сентября 1896 года, г. Тифлисъ.

115341-ԱԷ

3 7899

17 դար գոյութիւն ունեցող Հ. եկեղեցին ղեկավարւել և ղեկավարւում է Ս. Աւետարանով, առաքեալների կանոններով, տիեզերական և մեր ազգային ժողովի սահմանադրութիւններով և աւանդական սովորութիւններով: Դրանցով որոշւում են ի թիւս այլոց կաթողիկոսի և արքեպիսկոպոսների, եպիսկոպոսների, վանականների, քահանաների և առհասարակ կղերի և ժողովրդի իրաւունքները, պարտաւորութիւնները և փոխադարձ յարաբերութիւնները: Հաւանական է ենթադրել, որ մեր հայրապետները՝ իրենց հօտի բարոյական կեանքի կառավարութեան համար կազմել են վարչութիւններ, սակայն այդ վարչական կանոնադրութիւնները մեզ չեն հասած և մեզ տակաւին անյայտ են մնում նախկին վարչութեան թէ կազմակերպութիւնը և թէ նրանց յարաբերութիւնների ձևերը: Հաւանական է միայն կարծել, որ ժամանակ առ ժամանակ կայացած Հայոց ազգային եկեղեցական ժողովների արած որոշումները պիտի հիմնական և պարտա-

Լորեցուցիչ օրէնքներ լինէին յիշեալ վարչական կանոնադրութիւնների համար: Հայոց ազգային եկեղեցական ժողովները, որ գումարուում էին հոգեւոր և աշխարհական ներկայացուցիչներից, կազմում են եղել այն բարձրագոյն ստեանը, որին պատկանում էր գերագոյն իշխանութիւն վճռական որոշումներ և օրէնքներ կայացնելու թէ՛ գուտ կրօնական խնդիրների վերաբերութեամբ և թէ՛ հոգեւոր վարչութեան մասին. այդ ժողովներն արտայայտել են ազգի կամքը և վճիռը, որոնց առաջ հնազանդուել և հպատակուել են թէ՛ մեր մարմնաւոր իշխանութիւնը և թէ՛ գահակալ հայրապետները: Միմիայն այդ ժողովներին էր պատկանում կաթողիկոսներին գահ բարձրացնելու, նրանց գործերը դատաստանի ենթարկելու, կամ նրանց գահընկէց անելու իրաւունքը և այդ որոշումների դէմ բողոքելու համար մի ուրիշ բարձրագոյն ստեան չէ ճանաչած Հայոց ազգը: Այդ ժողովները հաստատ և մնայուն մարմիններ չէին. վճռելով այն խնդիրները, որոնց համար գումարուած էին, ապա ամենքը ցրուում էին իրանց բնակութեան տեղերը: Այսպիսի ժողովներ ունեցել են նաև օրթոդոքս, լատին և միւս դաւանութիւններին պատկանող քրիստոնեայ ազգութիւնները. բայց այդ ազգութիւնների մէջ հաստատութիւն են գտել նաև առանց աշխարհական ներկայացուցիչների և միմիայն եկեղեցականներից բաղկացած ժողովներ, որ կոչուել են յունական բառով *սինոդոս* կամ *սինոդ*, որ կրնանակէ ժողով և գործ է ածուում միայն կրօնաւորների գումարման համար: Թէև այդ բառը մեզանում լայն գործածութիւն չգտաւ, այսուամենայնիւ մեր մէջ ևս կաթողիկոսը, թեմական առաջնորդները և վանահայրերը ունեցել են իրանց նախագահութեան ներքոյ խորհրդատու ժողովներ, որոնք թէև ժամանակ առ ժամանակ հրաւիրուում են եղել ստեան կազմելու և վարչական խնդիրներ լուծելու, բայց նրանց ձայնը իրանց գահակալների համար միշտ եղել է որպէս խորհրդատու ձայն և չէ կոչուած սիւնհոգոս: Մեր կաթողիկոսական աթոռում, ըստ սովորութեան, ներկայ էին լինում 20—30, բայց ոչ պակաս քան 12, եպիսկոպոսներ, որոնց հետ կաթողիկոսը

ստէպ ստէպ խորհրդակցում էր վարչական կարգադրութիւններ անելիս: Աթոռում միշտ առնուազն 12—15 եպիսկոպոսներ գտնուելը կարեւոր էր համարուում նաև եկեղեցական մի քանի բարձրագոյն ծիսակատարութիւնների համար՝ որպիսին է եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը, մեռնորհնէքը և կաթողիկոսական օծումն: Թեմակալ առաջնորդները, նշաւաւոր վանքերի վանահայրերը՝ իրանց վիճակային գործերի համար նմանապէս խորհրդակցութեան էին հրաւիրում իրանց հաւատարիմ եկեղեցականներին և երբեմն նրանցից ստեաններ էին կազմում՝ ստորագրեալների մասին դատաստանական վճիռներ կայացնելու կամ երեւցած անկարգութիւնների առաջն առնելու համար: Այսքան են մեր ունեցած տեղեկութիւնները Հայոց եկեղեցու վարչական կազմակերպութեան մասին նախկին դարերում:

Դարուս սկզբում ծագած Դաւիթ-Պանիէլեան շփոթը՝ ցաւ պատճառելով ընդհանուր ազգին, ապացուցեց, որ կարեւոր է աւելի մի հաստատուն և գրաւոր վարչական կանոնադրութիւն ունենալ, որ ընդմիշտ վերջ տար կամայականութիւններին և ապագայում առաջն առնէր սոյն տեսակ պատահելիք չարեաց:

Լազարեան հռչակաւոր տոհմի ժառանգները, որոնք կշիռ և նշանակութիւն ունէին ռուսական արքունեաց առաջ և սիրելի էին մայրաքաղաքների մեծամեծների աչքում, միշտ լսելի էին անում իրանց ձայնը հայոց վերաբերեալ խնդիրներում: Նրանք ջերմ և անկեղծ սիրում էին իրանց եկեղեցին և ազգը, նրանք բարոյապէս և նիւթապէս նախանձախնդիր էին հայոց յառաջադիմութեանը: Լազարեանները դեռ Սիմէոն և Ղուկաս կաթողիկոսների ժամանակներից Կայսերական Դռան առաջ Հայոց հայրապետի *վեֆիլ* էին ճանաչուած և սրանց օգնութեանն էին դիմում, ով որևէ ակնկալութիւն ունէր Ռուսիոյ տէրութիւնից: Դաւիթ-Պանիէլեան կռիւների խայտառակ անցքերի լուրերը հասնում էին Լազարեան եղբարց ականջը: Այդ կռիւները, կամայականութիւնները՝ Լազարեանները վերաբերում էին էջմիածնում

կարգ ու կանոն չըլինելուն, որից օգուտ էին քաղում վանքի անգուսպ հոգևորականները: Նրանք գալիս էին այն համոզման, որ եթէ հայոց հոգևորականութիւնն ունենայ մի հաստատ վարչական կանոնադրութիւն, վերջ կ'տրուի վանքում տիրող կամայականութիւններին: Միւս կողմից էլ, համեմատելով հայոց հոգևոր բարձրագոյն վարչութեան անմխիթար դրութիւնը ռուս եկեղեցու վարչական կազմակերպութեան հետ, որի Սինոդը կարողանում է խաղաղութեամբ կառավարել իր բազմաթիւ հօտը, Լազարեանները կարծում էին, որ անհրաժեշտ է Էջմիածնում ևս բարեմիտ եպիսկոպոսներից մի սինոդական կառավարութիւն հաստատել և այս մտքի իկատար ածելն առաջարկում էին Դանիէլ կաթողիկոսին: Մինաս Լազարեանը իր այս ցանկութեան մասին 1805 թ. գրեց Հաշտարխան Եփրեմին և Թիֆլիս Յովհաննէս գեղարդակրին՝ առաջարկելով սրանց, որ համոզեն Դանիէլին, որպէս զի սա Էջմիածնում մի սիւնհոգոսարան հաստատէ և իւր նախագահութեամբ ու որոշ կանոններով կառավարէ եկեղեցու վարչական գործերը: Այդ ժամանակ Դանիէլն աքսոր էր ուղարկուած Մարաղա, որտեղից իբրև պատասխան Լազարեանի առաջարկութեան, 1806 թուին մի ընդարձակ կոնդակ ուղարկեց Մարաղայից, որի մէջ ցանկութիւն յայտնելով, «զի կենդանասցին օրէնք և կանոնք առաքելոց և հայրապետաց սրբոց», գծում է այն սկզբունքները և կանոնները, որոնց հիման վրայ պիտի հաստատուի և առաջնորդուի խորհրդարանը: Այդ կոնդակի հետ մի առանձին գրութեամբ դիմում է նաև Հաշտարխանի առաջնորդ Եփրեմին, որին յանձնարարում է, խորհրդակցելով Մինաս Լազարեանի հետ, ներկայացնել իւր գիրը ի հաւանութիւն Ռուսիոյ տէրութեան և ապա հաստատել տալով, վաւերացրած օրինակն ուղարկել Էջմիածնի միաբանութեան ի գործադրութիւն: Եփրեմ արքեպիսկոպոսը 1806 թուին դեկտեմբերի 27-ին դիմում է կայսեր մի աղերսագրով՝ մատուցանելով Դանիէլի կոնդակի օրինակը և խնդրում է «յատուկ ուքազիւ» տալ իրաւունք, որով ինքը և Մինէ Լազրիչ Լազարեանը համաձայն Դանիէլ

կաթողիկոսի հրամաններին, կարողանան հրատարակել, կարգադրել և վերահաստատել «զգլխաւորագոյն միաբանական ժողովն հոգևորական ընդհանուր հայոց եկեղեցական բարեկարգութեան կառավարութեան՝ ընդ ծայրագոյն իշխանութեամբ ընդհանրական պատրիարքին»: Եփրեմի խնդրագիրը թէև ի նկատի առնուեցաւ, բայց քանի որ աթոռը Պարսից տէրութեան ներքոյ էր, տէրութիւնն անյարմար գտաւ խառնուել իւր սահմաններից դուրս եղած հայոց հոգևորականութեան ներքին վարչական գործերում: Սիւնհոգոսարան հաստատելու գործն այսպիսի անաջող դրութեան մէջ էր, երբ Դանիէլ կաթողիկոսն ազատուեց աքսորից և Շահից վերահաստատուած՝ 1807 թ. մայիսին եկաւ Էջմիածին՝ անարգելք վարելու իւր կաթողիկոսութիւնը՝ գահընկէց Դաւթի փոխարէն: Կարճ միջոցում Էջմիածին հաւաքուեցան Դաւթի երեսից Թիֆլիս և այլ տեղեր փախած ու ցրուած հոգևորականները: Աթոռում մօտ 10 ամիս անդորրութիւն էր տիրում և այդ միջոցում սինոդի հաստատելու խնդիրը բոլորովին մոռացութեան էր տրուած. յանկարծ 1808 թ. ռուսները վերանորոգում են իրանց պատերազմը պարսից հետ: Այդ ժամանակ Դաւիթը դեռ կենդանի էր: Դանիէլեան կուսակցութիւնը վախենում էր, որ Դաւիթը օգուտ քաղելով երկրի շփոթ վիճակից, նորից կարող է ձեռք բերել կաթողիկոսական իշխանութիւնը և մեծամեծ տառապանքներ հասցնել Դանիէլեան կուսակցութեանը. ահա այդ պատճառով սիւնհոգոսարանի խնդիրը նորից երևան եկաւ և այս անգամ բոլորովին իրագործուեցաւ: Շտապելով օր առաջ սպասելիք չարիքի առաջն առնել, ցաւագար Դանիէլը, ստիպուած մի քանի միաբանների աղաչանքից, 1808 թ. մայիսի 25-ին Էջմիածնի տաճարում, բոլոր միաբանութեան ներկայութեամբ հանդիսաւոր կերպով սահմանադրեց և վերահաստատեց, ինչ որ մի անգամ 1806 թ. Մարաղայից իւր հայրապետական կոնդակով աւանդել էր: Յանկանալով աւելի նշանակութիւն և վաւերականութիւն տալ իւր կազմած սինոդական վարչութեան, Դանիէլ կաթողիկոսը իւր իսկական ստորագրութեամբ

երգմնագիր տուեց ժողովին. երգուեցան նաև բարձրագոյն խորհրդարանի վեց նորահաստատ անդամները, Էջմիածնի մնացած բոլոր միաբանները, որ իրանք՝ իբրև հայրենիքի ժառանգութեան հարազատ որդիք, կատարելապէս կը հպատակուին հոգևորականների ս. ժողովին, ջատագով կը լինին միշտ և հաստատ կը պահպանեն նրան ընդհանրական և օրինաւոր կաթողիկոսի վերատեսչութեան ներքոյ: Դանիէլ կաթողիկոսը մի քանի գրաւոր կանոններ տուաւ այդ ժողովի կառավարութեան համար: Այս կանոնները, որ վերաբերում են միմիայն Էջմիածնի մէջ նոր հաստատուած «բարձրագոյն խորհրդարան» անուանեալ ժողովի ներքին սարք ու կարգին (գիսցիպլինային), չեն կարող իհարկէ կոչուել հայոց եկեղեցւոյ ընդհանուր վարչական կանոնադրութիւն կամ սահմանադրութիւն: Դրանց հրատարակման նպատակն է՝ Դանիէլեան կուսակցութիւնից կազմած հոգևորականներին մի այնպիսի ոյժ տալ, որ նրանք կարողանան բարեկարգ ատեանի ձեռով վճիռներ կայացնել՝ Դաւիթ կաթողիկոսին գահակալութիւնից ընդ միշտ հեռու պահելու համար: 1808 թ., մարտին, Ներսէսը վերադարձաւ Էջմիածին և գտաւ Դանիէլին հիւանդ: Աթոռի դրութիւնը համոզում էր Ներսէսին, որ պէտք է վաղօրօք առաջն առնել պատահելիք չարիքների. այս բանի համար նա երկու միջոցի էր գիմում. նախ՝ հաստատել Էջմիածնում բարձրագոյն խորհրդարանը և երկրորդ՝ քանի որ հիւանդոտ է Դանիէլը, խնդրել Ռուսիոյ Կայսրին, որ Եփրեմը հաստատուի յաջորդ և գայ Էջմիածին՝ այժմէն իսկ կաթողիկոս ձեռնադրվելու, որպէս զի գահն ալ ևս Դաւիթին չանցնէ: Ներսէսը կարողացաւ համոզել Դանիէլին՝ հաստատել բարձրագոյն խորհրդարանը, որի նշանակութիւնը բարձրացնելու մտքով նա սինոդ էր կոչում: Խորհրդարանի անդամ նշանակուեցան Դաւիթի անհաշտ հակառակորդները: Խորհրդարանի անդամներից ամենակրտսերը թէև ինքը Ներսէսն էր, բայց սա շատ շուտով ձեռքը ձգեց ժողովի բոլոր ղեկավարութիւնը, իսկ զառամեալ Դանիէլը

միայն անուանով մնաց կաթողիկոս: Մնում էր հիմա ստորագրել լիշեալ խորհրդարանի իշխանութեանը նաև Վրաստանի և Հաշտարխանի կոնսիստորները կամ հոգևոր կառավարութիւնները: Այս մտքով Ներսէսի գրգմամբ Դանիէլ կաթ. մի աղերսագրով դիմեց կայսրին, որի պատասխանը չստացած՝ մեռաւ (1808 թ. 9 Հոկտ.):

Բարձրագոյն խորհրդարանը Ռեթէոս եպիսկոպոսին ուղարկեց Ռուսաստան Եփրեմ արքեպիսկոպոսին հրաւիրելու Էջմիածնական գահի վրայ բազմելու: Ի թիւս ալ և ալ յանձնարարութեանց Ռեթէոսը պատուէր ստացաւ Եփրեմի և Լազարեանի հետ միասին խնդրել թագաւոր կայսրից հաստատել մի քանի կէտեր ևս հոգևոր կառավարութեան համար. ինչպէս օրինակ.

1) Նորընտիր Եփրեմին շնորհել «ողորմութեան զրամատն»:

2) Հաստատել խորհրդարանը—ընդ վերատեսչութեամբ կաթողիկոսին ամենայն հայոց, խորհրդարանի կառավարութեան և կարգադրութեան ստորագրել «գկանցիստորս և զհոգևորական կառավարութիւնս ամենայն հոգևորականաց Հայոց»:

3) Շնորհել կնիք խորհրդարանին, որով կնքած գրութիւնները և օրհնութեան կոնդակները «առանց լուծման կնքոյ քանթօրին ընկալեալ նօմրէիւքն առաքեսցին գագոննի կարգաւ» և ալլն:

Ռեթէոս եպիսկոպոսի խնդրագիրը յանձնուեցաւ ի քննութիւն «ինոստրաննի կալէկին». բայց «կալէկը» պատասխանեց, որ Հայոց Հոգևոր բարձրագոյն վարչութեան գործերում Ռուսիան իրաւունք չունի խառնուելու, քանի որ Արարատեան աթոռը իւր սահմանից դուրս է և թէ այդ նորահաստատ կաթողիկոսի գործն է: Չնայելով այս անաջողութեանը, երբ Եփրեմը հասաւ Էջմիածին, Ներսէսը կաթողիկոսի օծուելուց առաջ նորից հաստատել տուեց սինոդի կամ բարձրագոյն խորհրդարանի գոյութիւնը և թոյլ հայրապետից էլ երգումն ու ստորագրութիւն առաւ, որ առանց սինոդի համաձայնութեան ոչինչ չգործէ: Երգմնեցնելով Եփրեմ կաթո-

ղիկոսին, որ պարտաւորուած էր գործել սինոդի խորհրդով, Ներսէսը կարողացաւ ճանաչել տալ այդ սինոդոսական ժողովի գոյութիւնը նաեւ պարսից տէրութեանը, և Աբբաս Միրզայի հրովարտակի մէջ մտցնել տուեց և «գտուրբ ժողովն գործակից կաթողիկոսին»: Մնում էր համատարածել սինոդի իրաւասութիւնը Արարատեան աշխարհից դուրս գտնուած հայոց վրայ: Թէ և Ռուսիան հրաժարուեց խառնուել Եջմիածնի խորհրդարանի հաստատութեան գործում, բայց Եփրեմի կաթողիկոսանալիս կայսրը բարեհաճեց վերահաստատել Եջմիածնի այն իրաւասութիւնը Ռուսաստանի հայոց թեմի վրայ, որ շնորհուած էր Սիմէոն, Ղուկաս, Գանիէլ կաթողիկոսներին—այն է, որ Ռուսաստանի հայերը և իրանց առաջնորդը, ըստ հոգեւորականին՝ հպատակւում են միմիայն Եջմիածնի գահակալին: Կաթողիկոսի այդ իրաւասութիւնը կայսրը ճանաչած էր նաեւ Վրաստանի թեմի վերաբերութեամբ: Ռուսիոյ սահմաններում մնում էր միայն Աղուանից կամ Գանձասարի կաթողիկոսութիւնը, որ թէպէտ ընդունում էր Եջմիածնայ գահակալի նախամեծարութիւնը, բայց վարչական գործերում ինքնագլուխ էր և նրան չէր ստորադրուում: Եփրեմի և իւր խորհրդատու Ներսէսի ջանքերով շուտով բոլորովին վերացաւ Աղուանից կաթողիկոսութիւնը, որ այնուհետեւ դարձաւ Եջմիածնի ստորադրեալ թեմ: Մնում էր դարձեալ Սինոդի իրաւասութիւնը տարածել նաեւ Տաճկաստանի հայոց վրայ: Բայց այդ հեշտ չէր, մանաւանդ որ Եփրեմի ընտրութիւնը կատարուեց առանց պօլսեցոյց մասնակցութեան և առանց Սուլթանի հաստատութեան: Բայց և այնպէս սինոդոսականներին թուում էր, որ եթէ պօլսեցիք կամենան, հեշտութեամբ կարող են ձեռք բերել Սուլթանի հրովարտակը, որի մէջ ճանաչուած լինի «սուրբ ժողովն գործակից կաթողիկոսի»: Այս մասին պօլսեցոյց հաճութիւնը ձեռք բերելու ցանկութեամբ՝ բարձրագոյն խորհրդարանն առաջարկում էր, որ ի դիմաց Պօլսոյ հայոց՝ ներկայ լինի Եջմիածնի սինոդում մի հոգեւորական անդամ, որ նրա ձեռքով սինոդի ազգօգուտ խորհրդածութիւնները հաճոյական և պարտաւոր լինին Պօլսոյ

ազգային խորհրդարանի առաջը: Երևի Պօլսում արդէն լսել էին, որ Գանիէլի հաստատած և Եփրեմի վերահաստատած ժողովը կամ Սինոդը նպատակ ունի սահմանափակել կաթողիկոսի իրաւունքները և թէ խորհրդարանն իսկապէս անունով է միայն խորհրդարան, իսկ գործերը բացարձակ վարում է ըստ իւր կամաց և հաճոյից անդամներից ամենակրտսեր—Ներսէս Աշտարակցի եպիսկոպոսը: Այն ժամանակ Պօլսոյ Քոլեան Աբբահամ պատրիարքը, որ շատ էլ բարեկամ չէր Գանիէլեան կուսակցութեան իւր ամիրաներով հանդերձ, սինոդի հաստատութեան մէջ օտարի ազդեցութիւն էր տեսնում և այդ մի դաւադրութիւն էր համարում հայրապետական իրաւանց դէմ, ուստի և մերժեցին սինոդի գոյութիւնը: Մինչ այս պատասխանը կստացուէր, Եջմիածնի Սինոդի մէջ արդէն անբուականութիւններ էին ծագել գլխաւոր ղեկավար Ներսէսի դէմ, որից ստիպուած՝ Աշտարակցին բոլորովին հեռացաւ Եջմիածնից և եկաւ Թիֆլիս առաջնորդ: Այնուհետեւ Սինոդը թէև կար անունով, բայց թոյլ էր և անզօր, մանաւանդ, երբ աթոռն սկսեց ճնշուել պարտքերի տակ: Եփրեմն աշխատում էր վերականգնել Սինոդի ոյժը, բազմացնելով նրա անդամների թիւը: Բայց երբ 1822 թ. Եփրեմը հեռանալով աթոռից դէպի Շուշի և ապա Հաղպատ, տարաւ իւր հետ Սինոդի նշանաւոր անդամներից երեք եպիսկոպոս, այնուհետեւ Եջմիածնի բարձրագոյն խորհրդարանը գրեթէ կորցրեց իւր նշանակութիւնը: Նոյն թուին յանուն կայսեր ուղարկած հրաժարականի հետ միասին ծերունի հայրապետը Ներսէսին նշանակեց իւր փոխանորդ և ծայրագոյն կառավարիչ հայոց հոգեւորական գործերի, որին հլուութեամբ պարտաւոր էր ստորադրուել Եջմիածնի սինոդը: Մինչև Պարսից պատերազմի բացուելը, Ներսէսը միահեծան իշխանութեամբ կառավարում էր եկեղեցական գործերը Թիֆլիսից և այստեղից հրամաններ էր տալիս աթոռայնոց: Իսկ 1827 թ., երբ Ներսէսը ռուսաց զօրքի հետ հասաւ Եջմիածին, նա անմիջապէս վերականգնեց Սինոդը, անդամ նշանակելով իւր ցանկացած մարդկանց, որոնք հլու հպատակներ էին իրան

և ոչ թէ խորհրդակիցներ: Պատրաստուելով ապա Բեսսարաբիա ուղևորուելու, Ներսէսը 1828 թ. ամառը կրկին վերակազմեց սինոդական կառավարութիւնը, որին պատուիրեց շարունակ հաղորդել իրան, ուր որ լինի, իրանց բոլոր կարգադրութիւնները «ամենախոնարհ յայտարարութեամբ»: Չնայած որ Ներսէսին վիճակուած էր ընդ միշտ Բեսսարաբիա մնալ՝ Սինոդը պարտք էր համարում շարունակել զեկուցանել նրան և հաշիւ տալ տեղական անցքերի մասին:

Այդպէս ահա Ներսէսը պէտք է համարուի Մինաս Լազարեանի մտքի մէջ ծագած Եջմիածնում սինոդ հաստատուելու գաղափարի առաջին իրագործել տուողը Դանիէլի օրով և վերահաստատել տուողը Եփրեմի կաթողիկոսութեան սկզբներում: Բայց որքան նա ջանք էր անում ոյժ և զօրութիւն տալ այդ սինոդին, երբ դա կարևոր էր Դաւթի դէմ մաքառելու համար և երբ ինքն էլ անգամ էր այդ կառավարութեան, նոյնքան էլ ստորացրեց դրա նշանակութիւնը և ինքը բռնացաւ վրան, երբ Դաւիթը վախճանուեցաւ և այլ ևս վտանգ չկար կաթողիկոսական իշխանութեան յափշտակելու մասին: Իսկ եթէ նախ քան Բեսսարաբիա գնալը նա կրկին վերակազմեց Սինոդը, այդ էլ այն մտքով էր, որ չլինի թէ իւր բացակայութեան ժամանակ Կարբեցին կամ այլ ոք յափշտակէ հիւանդոտ և զառամեալ Եփրեմի իշխանութիւնը: Հետեւաբար, Եջմիածնի սինոդը Ներսէսի աչքում մի ժամանակաւոր հիմնարկութիւն էր, որ կարևոր էր միայն վտանգի առաջն առնելու համար և որի գոյութեան մէջ խաղաղ միջոցներին նա ամենևին պէտք չէր զգում: Այսպէս էր նախում Ներսէսը սինոդի վրայ նաև իւր կաթողիկոսութեան ժամանակ:

Պարսկական և Տաճկական պատերազմները վերջանալուց յետոյ, կոմս Պասկևիչի հոգածութեան առարկան դարձաւ նոր նուաճած երկրների բարեկարգութիւնը. ի թիւս այլ և այլ խնդիրների, գլխաւոր տեղն էր բռնում Հայոց եկեղեցա-

կան վարչութեան կազմակերպութիւնը: Եջմիածինը մի առանձին բարոյական և նոյն իսկ քաղաքական նշանակութիւն ունէր Ռուսիոյ տէրութեան աչքում: Բայց հայոց հոգևոր վարչութեան այդ կենդրոնը այսօր անցնում էր Ռուսիոյ ձեռքը մի ամենաանմխիթար դրութեան մէջ: Զգտելով բարձր պահել Եջմիածնի նշանակութիւնը ընդհանուր հայ ազգի աչքում, Պասկևիչը կարևոր էր համարում արժանավայել դիրք տալ աթոռին և այնպէս բարեկարգել հայոց եկեղեցու վարչութիւնը, որ դա ազատ մնայ որևէ կամայականութիւնից և շահագրեական ձգտումներից: Այս կէտի վրայ առանձին ուշադրութիւն դարձնելով, կոմսը հէնց սկզբից տեսաւ, որ յիշեալ վարչութիւնը չունի ոչ մի հաստատ կարգ ու կանոն: Կոմսը համոզուեցաւ, որ Ներսէսը իւր ձեռքի մէջ էր պահում թէ կաթողիկոսի կամքը, թէ Սինհոդոսը և թէ Կովկասի հայոց եկեղեցական վարչութիւնը և աշխատում էր շարունակել իւր այդ իշխանութիւնը նոյն իսկ Բեսսարաբիա քաջուած միջոցին. հետեւաբար կոմսը կարևոր էր համարում վերջ տալ Ներսէսի այդ իշխանութեան և յիշեալ վարչութեան համար մի այնպիսի կանոնադրութիւն կազմել, որի մէջ ճշտութեամբ որոշուած լինին ամենքի իրաւունքները և պարտաւորութիւնները, սկսած կաթողիկոսից և սինոդից մինչև յետին եկեղեցական պաշտօնեան:

Դեռ 1828 թ. (նոյեմբերին) նկարագրելով հայոց եկեղեցւոյ այն ժամանակուայ դրութիւնը, Պասկևիչը գրում էր նախարարին, որ թոյլ Եփրեմը ինքն անկարող լինելով պարապել ծայրագոյն վարչութեամբ, դրա բոլոր ղեկավարութիւնը յանձնել է փառասէր Ներսէսին, իսկ սա՝ իւր արբանեակներին: «Ծայրագոյն սինոդը և Եջմիածնի միաբանութիւնը», գրում էր կոմսը, «զրկուած լինելով իրաւունքից և իրենց տրուած իշխանութիւնից, մի կերպ տարակուսութեան մէջ են, թէ ինչպէս գործեն, որովհետև Ներսէսի կուսակիցների ձեռքով միաբանութեան մէջ տարածուող խառնակութիւնները հետզհետէ աճում են և այդպիսով քայքայում է հոգևորականութիւնը: Եկեղեցական ստորին պաշտօնեայք

առհասարակ ընկղմուած են խորին տգիտութեան մէջ և նրանց թիւն այնքան բազմացել է, որ ծանրաբեռնուած է ժողովրդին: Հայոց ազգը, տեսնելով այդ անկարգութիւնները, կորցնում է իւր յարգանքը դէպի հոգեւորականութիւնը և առհասարակ նկատուած է մի առանձին անբաւականութիւն հայոց եկեղեցու մէջ տիրած այժմեան անկարգութիւնների և խառնակութիւնների պատճառով: Հայոց հոգեւոր վարչութեան գործերն այսպիսի դրութեան մէջ մնալ այլ ևս անկարող են և հարկ է կտրուկ միջոցներով առաջն առնել այս մասին տեղի ունեցող ապագայ չարիքների: Այդ պատճառով Պատկերչն գրում է՝ «կարևոր է վերականգնել և հաստատել սինոդի իրաւունքներն ու սահմանել կանոններ, որոնց հիման վրայ պիտի վճռուին հայոց եկեղեցւոյ նշանաւոր գործերը. սահմանել մի ընդհանուր կանոնադրութիւն եկեղեցական գումարների օրինաւոր գործածութեան և հաշուապահութեան մասին. հայոց հոգեւորականութեան լաւագոյն կրթութիւն տալու համար հաստատել դպրոցներ և ուսումնարաններ, չափաւորել վիճակների և քահանաների թիւը, միջոց տալ եկեղեցական պաշտօնեաներին առհասարակ առանց չքաւորութեան ապրելու, որպէս զի նրանք չծանրանան ժողովրդի վրայ և չ'ստորացնեն իրանց հոգեւոր աստիճանը անվայել ժողովարարութեամբ. վերջապէս այժմէն իսկ ձեռնամուխ լինել հայոց եկեղեցու գլխաւոր վարչութեան համար ընդհանուր և գրական սահմանադրութիւն կազմելու, որի մէջ ճշտութեամբ պիտի որոշուած լինին, թէ ինչ բանի մէջ պիտի կայանան իրաւունքները պատրիարքի, սինոդի և վիճակաւոր եպիսկոպոսների և սահման դրուի ամենքի իշխանութեանը կամ իրաւունքներին: Ամենեւին չպէտք է այլ ևս ժամանակ կորցնել այդ մասին մի ընդհանուր կանոնադրութիւն կազմելու համար, որովհետեւ Եփրեմը իւր թույլ բնութեամբ ոչինչ ընդգիմութիւն չի ցոյց տալ այս մասին մտցնելիք բարելաւութեանց և հարկ եղած կարգ ու կանոններին:» Ընդամին Պատկերչը խնդրում էր նախարարից, որ տեղեկացնէ իրան, թէ որպիսի կարգ ու կանոններով են կառավարուում

Հաշտարխանի և Բեսսարաբիայի Հայոց թեմերը, այլ և խնդրում էր՝ նախարարութեան դիւանատան մէջ գտնուած գործերից կազմել և ուղարկել իրան մի նախագիծ երկրիս մէջ էլ հոգեւոր վարչութիւն հաստատելու համար: 1829 թ., մարտի 15-ին, նախարար Բլուդովը հաղորդեց Պատկերչին, թէ՝ «Թագաւոր Կայսրն առանձին ուշադրութեամբ քննելով Հայոց եկեղեցու բարեկարգութեան վերաբերեալ բոլոր թղթերը, բարեհաճեց հաստատել հետեւեալ եզրակացութիւնները. 1) Երբէք չպէտք է թույլ տալ, որ կաթողիկոսն իրաւունք ունենայ ինքն իրան յաջորդ նշանակելու, այլ ընդհակառակը, հարկ է աշխատել վերականգնելու պատրիարքական ընտրութեան այն կարգը, որ համապատասխան է Հայոց եկեղեցու նախկին կանոններին և սովորութիւններին, միայն թէ յարմարացնելով այդ բոլորը Հայաստանի ներկայ դրութեան հետ: 2) Բազմաթիւ երեւելի պոլիտիքական պատճառներով կարևոր է, որ Հայոց պատրիարքը սիրելի և յարգելի լինի ոչ միայն ռուսահպատակներին, այլ և միւս հայերին. այնպիսի մի անձնաւորութիւն, որ կարողանար համոզել տաճկահայերին միանալ Եջմիածնի աթոռի հետ: Այդպիսի դեր խաղալու համար Ներսէսն անվստահելի է: 3) Ներսէսին պահել Բեսսարաբիայում, իսկ Եփրեմ կաթողիկոսին յորդորել, որ աւելի ժիր կերպով զբաղուի եկեղեցական վարչութեան գործերով: 4) Պատրաստելով Հայոց Լուսաւորչական եկեղեցու կանոնադրութեան մի նախագիծ՝ կարելոյն չափ պահպանելով նրա բոլոր նախկին օրէնքներն ու ծէսերը, որ անշուշտ շատ թանգ են ազգի համար, կարևոր են մանրամասն և ամենաճիշտ տեղեկութիւններ այդ եկեղեցու թէ՛ նախկին և թէ՛ ներկայ դրութեան մասին, որ ամենից յարմար է ժողովել նոյն իսկ «Հայոց աշխարհում»: Մինչև անգամ այն սակաւաթիւ տեղեկութիւնները, որ ժողովուած են այստեղ մասամբ արտաքին գործոց նախարարութեան դիւանատնից, մասամբ Հայաստանին վերաբերեալ զանազան շարադրութիւններից, պէտք է վերաստուգուին և լրացուին: Այդ նպատակով ուղարկելով ընդամին վերոյիշեալ տեղեկութիւններից կազ-

մած մի պատմական տեսութիւն էջմիածնի պատրիարքների ընտրութեան կարգերի մասին, ձեզ է մնում նկարագրել, թէ էջմիածնի սինոդը և կամ առհասարակ Հայոց հոգևորականութիւնը այժմ թնչ կարգերի է հետևում կաթողիկոսական ընտրութեան գործում և կամ առաջ թնչ ձևով է գործել: Հարկ է նմանապէս նշանակել, թէ այդ կանոններից որն է աւելի յարգելի ժողովրդի աչքում և որը, համապատասխանելով Հայոց աշխարհի ներկայ կացութեան պայմաններին և մեր պոլիտիքայի նպատակներին, պէտք է ըստ ձեր կարծեաց, մտցնուի Լուսաւորչական եկեղեցու համար նախագծուող կանոնադրութեան մէջ»: Նախարար Բլուզովին ընդ սմին ուղարկում է Պասկելիչին ա) վերոյիշեալ պատմական տեսութիւնը Հայոց պատրիարքարանի ընտրութեան կարգ ու կանոնների մասին և բ) մի քանի ուրիշ տեղեկութիւններ ու մի ցուցակ հարցերի՝ Հայոց եկեղեցու վարչութեան մասին, խնդրելով Պասկելիչին, որ հայ եկեղեցու վարչութեան կանոնադրութիւնը կազմելու համար նիւթեր ժողովելիս չբաւականանայ իւր թղթի մէջ նշանակուածներով: Նախարար Բլուզովը Պասկելիչին ուղարկած պատմական գրուածները, որոնց հիման վրայ պիտի պլոթենիէն հիմնուէր, ցոյց են տալիս, թէ այն ժամանակ, որքան թիւր և սխալ էին Ռուսիոյ տէրութեան ունեցած տեղեկութիւնները Հայոց եկեղեցու էութեան, հոգւոյ և վարչական օրէնսդրութեան մասին: Ինքը Բլուզով նախարարը խոստովանում էր, որ այդ ժողոված տեղեկութիւնները թէ՛ վերաստուգութեան են կարօտ և թէ՛ թերի են: Կայսեր բարձրագոյն կամքն էր հայ եկեղեցու վարչութեան համար մի այնպիսի սահմանադրութիւն յօրինել և դրական օրէնք ստեղծել, որ բարեկարգելով լիշեալ վարչութիւնը, վերջ տար կամայականութիւններին: Այդ կանոնադրութեան մէջ պէտք է պահպանուած լինին կարելւոյն չափ հայ եկեղեցու հին օրէնքները, ծէսերը և աւանդութիւնները, այդ բոլորը պէտք է համաձայնեցնել նաև ներկայի պահանջների և տէրութեան հիմնական օրէնքների հետ ու միանգամայն մի հաճելի կանոնադրութիւն լինի ամեն տեղի,

նամանաւանդ Տաճկաստանի հայոց համար: Ուստի հարկաւոր էր ուսումնասիրել Հայոց եկեղեցու հոգին և կազմակերպութիւնը հայկական հարազատ աղբիւրներից: Նախարար Բլուզովին թուում էր, թէ միայն կոմս Պասկելիչը կարող է ժողովել ամենաճիշտ և հարազատ տեղեկութիւններ, ըստ որում նրա իրաւասութեան տակ էին հայաբնակ գաւառները և աթոռը: Սակայն Պասկելիչն էլ դրա համար պատրաստված մարդիկ չունէր: Բայց քանի որ ինքն էր լուզել Հայոց եկեղեցու բարեկարգութեան խնդիրը և քանի որ այդ խնդիրը ծագեցաւ կոմսի և Ներսէսի անձնական թշնամութեան պատճառով, որ տակաւին շարունակուում էր, հարկ էր մի կերպ բաւականութիւն տալ նախարարի պահանջներին: Պասկելիչը դիմեց Սերովբէ վարդապետի օգնութեանը և կաթողիկոսութիւնից դարձած այդ վարդապետը՝ իրան անգոր համարելով այդպիսի գործին ձեռնամուխ լինելու համար, ներկայացրեց կոմսին Ներսիսեան ուսումնարանի աւագ դաստու պրոֆեսսոր Յակոբ Շահան Զրպետեանին, որ թէև կաթողիկոսութիւնից դեռ չէր դարձած, բայց միակ ուսումնական հայն էր երկրիս մէջ և իւր նախապաշարմունքներով ու կրքերով հանդերձ, կարող էր ծառայել այդ գործին: Զրպետը Պասկելիչի համար մի գիւտ էր և նրա գիտնական աշխարհում ունեցած հայագիտութեան հեղինակութիւնն ու հռչակը առհասաւառչեայ էր, որ գործը իբր թէ գերծ պիտի լինի պատմական սխալներից: 1822 թ. ապրիլին կոմսը յանձնեց Զրպետին նախարարութիւնից ստացած այս առարկայի վերաբերեալ թղթերը և պատուիրեց, որ խիստ գաղտնի պահելով իրան տուած յանձնարարութիւնը, պատրաստէ նախարարի խնդրած պատմական տեղեկութիւնները: Շարունակելով կրել Ներսէսի ուսումնարանում ուսուցչի պաշտօնը և ստանալով ուճիկը, Զրպետը նոյն ուսումնարանի վերնաշարկում, ուր էր իւր բնակարանը, վեց ամիս շարունակ փակուած պարապելով և ոչ մի անգամ դասարան չիջնելով, պատրաստեց ֆրանսերէն լեզուով մի աշխատութիւն, որ բաղկացած էր վեց տետրակից կամ 305 երեսից գրուած

թերթից: Այդ տետրակները բովանդակում էին իրանց մէջ նախարար Բլուգովի առաջարկած 85 հարցմունքի պատասխանները, պատմական ցուցակ Հայոց եկեղեցական ազգային ժողովների և վերջապէս սկզբնական նախագիծ «կանոնադրութեան յաղագս կառավարութեան Հայոց եկեղեցւոյ»: Այդպէս ահա Ջրպետի ձեռով պատրաստուեցաւ սկզբնական նախագաղափարը այն կանոնադրութեան, որ ապա զանազան փոփոխութիւններ կրելուց յետոյ հաստատուեցաւ Պօթօթեմիէ անունով: Յիշեալ աշխատութիւնը 1829 թ. հոկտ. Ջրպետը ներկայացրեց կոմս Պասկեիչին: Որպէս զի այդ աշխատութիւնն աւելի հեղինակութիւն ստանայ, կոմսը հարկ համարեց մի գաղտնի կոմիտեա կազմել իրան յայտնի եղած հաւատարիմ անձինքներից, որոնք միասին խորհրդակցելով և քննելով Ջրպետի նախագիծը, պիտի պատրաստէին և ներկայացնէին իրան Հայոց եկեղեցւոյ կառավարութեան սահմանադրութիւնը: Պասկեիչը գաղտնի կոմիտեայի անդամ նշանակեց գեներալ մայոր իշխ. Բէհբուդովին, Հայոց վարդապետ Սերովբէին, Հայոց գրականութեան պրօֆեսսոր Սերբիգին և կօլլեթսի ասսեսոր Օչկինին: Այս մասին հաղորդելով Բլուգովին, Պասկեիչը 1829 թ. շարունակում էր. «հոգևոր կողմից կարելի էր անգամ նշանակել նմանապէս Կարբեցի Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին, որ մօտերումս ժամանեց այստեղ Էջմիածնից, բայց ես այդ չարի, որպէս զի տեղիք չտամ կարծելու, թէ տէրութիւնը կամենում է խառնուել Հայոց եկեղեցու գործերում առանց պատրիարքի գիտութեան: Այնուամենայնիւ կարելի է գիմել Յովհաննէս արքեպիսկոպոսին մասնաւոր կերպով, երբ հարկ լինի որևէ առարկայի վերաբերութեամբ նրա կարծիքն իմանալու»: Թէ որքան անպատրաստ էին այդպիսի մի նշանաւոր օրէնսդրութիւն կազմելու համար իշխալ գաղտնի կոմիտեայի անդամները, երևում է նրանից, որ իշխան Բէհբուդովը, ինքը հայ լինելով, թէև Պասկեիչի կարծիքով, իբր թէ անշուշտ պիտի գիտենայ և հայ եկեղեցու հոգին ու պատմութիւնը, իշխանը զուրկ էր բոլորովին հայագիտութիւնից. նա ոչ հայոց գերը

գիտէր, ոչ պատմութիւնը, ոչ եկեղեցական օրէնքներն ու ծէսերը: Սերովբէ վարդապետը Հռոմում կրթուած և այժմ կաթողիկոսութիւնից դարձած, չէր ուսած հայոց մօտ և նրա ունեցած տեղեկութիւնները հայոց եկեղեցական օրինաց և հնաւանդ ծէսերի վերաբերութեամբ, բնականապէս պիտի լինէին այնքան, որքան հաղորդած էին նրան Հռոմում հակահայկական աղբիւրները: Ջրպետեանն էլ հայ կաթողիկէ էր և մինչև անգամ չէր վերադարձած մայրենի եկեղեցւոյ ծոցը: Իսկ աստիճանաւոր Օչկինը, ազգով լեհացի և կրօնքով կաթողիկ, ոչ հայոց լեզուն գիտէր, ոչ պատմութիւնը: Մի բանում միայն աջող էր այդ ընտրութիւնը, այն է, որ կոմիտեայի բոլոր անդամները և նրանց հետ Յովհաննէս Կարբեցին անհաշտ թշնամի էին Ներսէս Աշտարակցուն: Գաղտնի կոմիտեայի բացուեց 1830 թ. յունուարի 8-ին Պասկեիչի հրամանագրով: Համաձայն Պասկեիչի հրամանին Գ. Կ. այնքան ծածուկ էր պահում իր գոյութիւնը, որ ոչ ոք չգիտէր նրա լինելը, ոչ եփրեմ կաթողիկոսը, ոչ Էջմիածնեցիք, ոչ Ներսէսը և ոչ նրա թիֆլիսեցի բարեկամները: Կոմիտեայի գոյութիւնը գիտէր միայն Կարբեցի Յովհաննէս արքեպիսկոպոսը, որ այդ միջոցում Թիֆլիսում գտնուելով, մի երկու անգամ հրաւիրուեցաւ իշխան Բէհբուդեանի հետ խորհրդակցելու հական մասերի վերաբերութեամբ: Կոմիտեայի մեծ եռանդով էր տանում գործը. երկու ամսուան մէջ վերջացնելով իւր աշխատութիւնը, 1830 թ. մարտի 11-ին ներկայացրեց կոմս Պասկեիչին 119 յօդ. բաղկացած սահմանադրութիւնը: Կոմիտեայի նախագիծը, պատրաստած լինելով օրէնսգիտութեան անհմուտ մարդկանց ձեռքով, միանգամայն զուրկ էր դրական օրէնքի յատկութիւններից: Դա ոչ միայն թերի էր և անկատար, այլ և իր հական մասերում չէր համապատասխանում ոչ մեր եկեղեցու վարչական հոգւոյն և ոչ իսկ բարձրագոյն իշխանութեան ցանկութեան և ձգտումներին: Կոմս Պասկեիչի և նրա կազմած գաղտնի կոմիտեայի սխալն այն բանի մէջ էր կայանում, որ նրանք իշխալ կանոնադրութիւնը ծրագրելիս՝ սաստիկ նախապաշարուած էին Աշտարակցի Ներսէս արքեպիսկոպոսի

դէմ և ամեն մի յօդուած յօրինելիս միշտ աչքի առաջ ունէին Քիշինև հեռացած Ներսէսին: Կոմիտետն աշխատում էր մի այնպիսի կանոնադրութիւն յօրինել, որ իդէպ, եթէ Պասկևիչի ջանքերին հակառակ Ներսէսին յաջողուի էլ կաթողիկոսանալ, առաջուց սահման լինի դրուած նրա փառասիրական միահեծան իշխանութեանը և նրա ամեն մի քայլը կախումն ունենայ Էջմիածնի ծայրագոյն խորհուրդից (սի-նոդից): Կոմսն աւելի լաւ էր համարում կենդրոնացնել իշխանութիւնը յիշեալ խորհրդի ձեռքում, որին զիւրութեամբ կարելի կլինէր ծառայացնել իր կամքին: Գաղտնի կոմիտետի անդամները ի մօտոյ ծանօթ լինելով կոմսի այդ տրամադրութեանը և ինքեանք ևս ոչ պակաս զրգուած լինելով Ներսէսի դէմ թէ վրէժխնդրութեամբ և թէ մանաւանդ կոմսին հաճոյանալու ցանկութեամբ, իրանց ջանասիրութեան մէջ մի քայլ էլ առաջ զնացին: Պետերբուրգում բարեբաղդաբար հաւանութիւն չ'գտաւ Պասկևիչի ներկայացրած նախագիծը և ներքին գործոց նախարարութիւնը ստիպուած էր նոր ի նորոյ սկսել գործը: Թագաւոր կայսրը բարեհաճեցաւ հրամայել՝ կազմել Պետերբուրգում մի առանձին կոմիտետ, որ մասնակցութեամբ ներքին և արտաքին գործոց նախարարների և այլ պետական անձանց պատրաստէ հայոց եկեղեցու կառավարութեան համար մի նոր կանոնադրութիւն: Այս կոմիտետը պիտի քննէր ի թիւս այլոց նաև Պասկևիչի նախագիծը և իր որոշումների օրագիրները հետզհետէ և մաս առ մաս մատուցանէր կայսեր ի հաստատութիւն: Պետերբուրգում բարձրագոյն հաստատուած կոմիտետը այնպէս թեթեւ չվերաբերուեց գործին, ինչպէս Թիֆլիսի գաղտնի կոմիտետը: Պետական բարձրագոյն հաստատութեան վայել աշալիքութեամբ՝ ձեռնամուխ եղաւ հայոց եկեղեցու կառավարութեան համար մի դրական օրէնք ծրագրելուն, որ այնքան էլ հեշտ չէր: Կանոնադրութիւն ծրագրելու խնդիրը տէրութեան աչքում մեծ նշանակութիւն էր ստանում և քաղաքական քնքոյշ առարկաներից մէկն էր համարւում, որ կարօտ էր բազմակողմանի և զգոյշ քննութեան:

Այդ կոմիտետի պարապմունքները տևեցին մի քանի տարի, որովհետև սխալներից զգուշանալու մտքով այս և այն խնդիրների վերաբերութեամբ կանխապէս հաստատ տեղեկութիւններ էին ժողովում: Այդ տեղեկութիւնները նախարարութեան խնդրանք մասամբ ժողովում էր Կովկասի կառավարչապետ բարօն Ռօզէնը: Մինչդեռ խմբագրւում էր *պօլօթենիէն*, Յովհաննէս կաթողիկոսը ստիպուած էջմիածնեցոց բողոքներից, 1834 թ. սկզբին դիմեց բարօն Ռօզէնին, որ նա միջնորդէ կայսեր առաջ, որպէս զի Էջմիածնում արքունական ատեանների ձևով մի սինոդ հաստատուի և սրան միջոց տրուի գործերն օրինաւոր վարելու համար: 1835 թ., գարնանը, բարօնը գնաց Պետերբուրգ պաշտօնական գործերով, ուր ի թիւս այլոց, մի երկու անգամ ներկայ եղաւ *պօլօթենիէ* ծրագրող կոմիտետի նիստերին և բերանացի բացատրութիւններ տալով յայտնեց նմանապէս կաթողիկոսի ցանկութիւնը սինոդ հաստատելու մասին: Պօլօթենիէ կազմող Պետերբուրգի կոմիտետը, ինչպէս ասացինք, շատ զգուշութեամբ էր առաջ տանում գործը: Չբաւականանալով բարօն Ռօզէնի հետ մտքաքաղաքում անձամբ խորհրդակցելով, կոմիտետը բարօնի Կովկաս վերադարձած ժամանակ ուղարկեց նրան իր ծրագրած կանոնադրութիւնը, որպէս զի կրկին քննութեան ենթարկուի և քանի մի կարևոր խնդիրների վերաբերութեամբ էլ կանխապէս իմացուին Յովհաննէս կաթողիկոսի կարծիքները: Բարօնը պէտք է վերջնականապէս վերաքննէր պօլօթենիէի նորակազմ ծրագիրը և ներկայացնէր Պետերբուրգ՝ բարձրագոյն հաստատութեան: Այս գործի համար բարօնին կարևոր էր ինչ ինչ կէտերի վերաբերութեամբ խորհրդակցել թէ՛ Երևանի նահանգապետ իշխ. Բէհբուդեանի և թէ՛ կաթողիկոսի հետ, վասնորոյ երկուսին էլ պաշտօնական հրաւերներ ուղարկուեցան շտապել գալ Թիֆլիս: Կաթողիկոսը 1835 թ. հոկտեմբերին ճանապարհ ընկաւ Էջմիածնից և մեծ հանդիսով մուտք գործեց Վրաստանի մայրաքաղաքը: Յովհաննէս կաթողիկոսի Թիֆլիսում ամիսներով մնալը և բարօն Ռօզէնից գտած սիրալիր ընդունելութիւնը ապարդիւն չանցան:

Այդ միջոցում գլուխ եկաւ պօլօժենիէի ճրագրի հաստատութիւնը, որը 1836 թ. յունվարին արդէն ուղարկուած էր Պետերբուրգ, ուր վերջնականապէս կրկին ենթարկուելով նախարարների քննութեան, նոյն 1836 թ. մարտի 11-ին մատուցուեցաւ Թագաւոր Կայսեր ի հաստատութիւն: Այս առիթով Նիկողայոս Կայսրը բարեհաճեց շնորհել կառավարիչ սենյակին հետեւեալ հրովարտակով.

«Յորմէհէտէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ծայրագոյն պատրիարքի եւ ամենայն Հայոց կաթողիկոսի արքունիս եղած Էջմիածինը մեր զօրաց ձեռնովը գրաւեցիմք եւ Հայոց աշխարհի հետ միասեղ մեր կայսրութեան մասը դարձրիմք, հարկ հաւարեցիմք այն եկեղեցւոյ գործոց եւ պաշտօնեից կառավարութիւնը հաստատուն եւ քաջայայտ սկզբանց վրայ դնել: Սորա համար հրամայեցիմք, որ բուն իսկ նոյն տեղը ամբողջ Սահմանադրութեան մի նախագիծ պատրաստուի Հայաստանեայց եկեղեցւոյ գործերի կառավարութեան համար եւ այն սահմաններուն հիմն լինին նոյն եկեղեցւոյն սեպհական վարչական կարգադրութիւնները, եւ համաձայնին մեր կայսրութեան ընդհանուր օրէնսդրութեանց հետ:

Նախագիծը պատրաստուելոց յետոյ՝ Մեր հրամանովն որոշուած մի յանձնարարական ժողովի քննութեան տակ ձգուեցաւ, յետոյ նորից Էջմիածին ուղարկուեցաւ, որպէս զի նայուի, թէ պատշա՞տ ու ամբողջ է արդեօք եւ միանգամայն նորա քանի մի յօդուածների վերաբերութեամբ կաթողիկոս Հայրապետի հետ խորհրդակցուի:

Իսկ այժմ նոյն Սահմանադրութիւնը Կայսերական խորհրդարանիս մէջ նորից քննուած լինելով, հաստատուն եմք այն եւ՝ հրովարտակիս հետ միասեղ կառավարիչ Սենատին ուղարկուելով, հրամայում եմք, որ հարկ եղած կարգադրութիւնները կատարուին»:

Բնագրի մէջ Վեհափառ Կայսեր ձեռքով գրուած է՝

«ըստ այսմ եղիցի»

Ն Ի Կ Ո Լ Ա Յ

Այս սահմանադրութիւնը, որ առհասարակ յայտնի է «պօլօժենիէ» անունով, նոյն 1836 թ., ապրիլ ամսին, բարօն Ռօզէնը յանձնեց Թիֆլիսում Յովհաննէս կաթողիկոսին ի գործադրութիւն: Կաթողիկոսն անմիջապէս թարգմանել տուեց իւր ատենադպիր և թարգման Մկրտիչ Քարտաշեանին ու այդ թարգմանութիւնը ուղարկուեցաւ Էջմիածին տպագրելու առանձին տետրակով հետեւեալ վերտառութեամբ. «Բարձրագոյն կարգադրութիւն յաղագս կառավարութեան գործոց Լուսաւորչական Հայոց եկեղեցւոյ ի Ռուսաստան»: Յիշեալ կանոնադրութիւնը բաժանուած է տասն գլուխ, 141 յօդուածից բաղկացած: Այստեղ լիշէնք, որ Աղէքսանդր Նեւցու առաջին աստիճանի շքանշանը շնորհուեցաւ Յովհաննէս Կարբեցուն միայն պօլօժենիէն հաստատուելուց յետոյ, որպէս վարձատրութիւն իւր այս գործում կրած աշխատութեան: 1836 թուի հոկտեմբերի 1-ին Յովհաննէս Կարբեցին Թիֆլիզից վերադարձաւ Էջմիածին պօլօժենիէն գործ դնելու համար: Այնտեղ աթոռում արդէն կառուցանւում էր սիւն-հոգոսարանի և դրա դիւանատան շինութիւնը սիւնազարդ զաւիթով, որ բարձրանում էր վեհարանի հանդէպ: Յետաձգելով սինոդի հանդիսաւոր բացումը մինչև լիշեալ շինութեան վերջնալը, աշնուամենայնիւ ամեն կերպ պատրաստութիւններ էին տեսնւում, որ պօլօժենիէն գործ դրուի եկող 1837 թուի յունուարի 1-ից բարձրագոյն հաստատութեամբ: Թէ տէրութեան և թէ կաթողիկոսի ցանկութիւնն էր, որ սինոդի բացումն շատ հանդիսաւոր կատարուի. հանդիսի համար նշանակուած էր 1837 թ. փետրվարի 28-ը. տօնախմբութեան նախընթաց օրը եկան հասան Էջմիածին նահանգապետ իշխ. Բէհբուղեանը, նահանգի ղինուորական և քաղաքական աստիճանաւորները, Երևանի և շրջակայից հայ և թուրք պատաւոր բնակիչներ, Երևանի տաճկական շարիաթի անդամները և ուրիշ շատերը:

Այդ օրն էլ, այն է՝ փետրվարի 28-ին, 1837 թ., առանձին շքով և հանդիսաւորութեամբ Ս. Էջմիածնում բացուեց Սինոդը:

Եկող տարուայ օրացոյցին, իբրև յաւելում, կաշխատենք տալ Պօլօժենիէի ամբողջ թարգմանութիւնը:

35 64
35 65
35 66
35 67
35 68
35 69

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0495417

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0495412

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0495410

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0495408

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0495407

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0495406

